

Włochatka *Aegolius funereus* (Linnaeus, 1758)

Status gatunku

Skrajnie nielicznie lęgowy. W latach 1995-2021 stwierdzono 14 terytorialnych samców lub par ptaków.

Środowisko

Stwierdzana w trzech dużych kompleksach leśnych dojrzałych borów sosnowych: w Puszczy Kozienickiej, w Puszczy Kampinoskiej oraz w lasach Niziny Północnomazowieckiej. Autor inwentaryzacji włochatki w Nadleśnictwie Przasnysz (Szczypiński 2021) nie podaje szczegółowego opisu siedlisk w najbliższym otoczeniu miejsc, gdzie stwierdzono ptaki, jednak przytacza dość dokładny opis siedliska całego obszaru poszukiwań: dominowały bory sosnowe z domieszką typowych gatunków nizinnych, mniejsze powierzchnie zajmowały różnego typu lasy liściaste. Znaczną część kompleksu zajmowały młodsze drzewostany sosnowe, w wieku poniżej 80 lat, częściowo powstałe wskutek zalesień gruntów porolnych. Wśród starszych drzewostanów dominowały lasy w przedziale wiekowym 80-100 lat. Udział świerka *Picea abies* był niewielki, a w starszych drzewostanach występował najczęściej w warstwie podkapowej, a niekiedy wyłącznie w podszyciu. Lasy były intensywnie eksploatowane gospodarczo, silnie pofragmentowane, z rozbudowaną siecią dróg wywozowych. Dla Puszczy Kampinoskiej opisano szczegółowo siedliska włochatki (Pełowska-Marczak 2019). Dominował w nich bór świeży, następnie bór wilgotny, mieszany wilgotny i bór mieszany świeży. Świerk nie był istotny w siedlisku a uwagę zwracał fakt, że siedliska borowe włochatki charakteryzowały się ubogością podszytu. W niektórych miejscach w podszyciu występował młody dąb szypułkowy *Quercus robur*. Wszystkie terytoria stwierdzone były w rezerwach puszczy. Średni wiek drzewostanu, w którym stwierdzono włochatki, wahał się w granicach 148 – 174 lat, a najstarszy drzewostan miał 190 lat. W najbliższym otoczeniu stwierdzono też powierzchnie otwarte: łąki śródleśne lub wiatrołomy z leżącymi drzewami i z dużą dostępnością dziupli dzięcioła czarnego *Dryocopus martius*. Włochatka jest gatunkiem, który zajmuje dużych rozmiarów dziuple wykute przez dzięcioła czarnego (Gorman 2010, Mikusek et al. 2005), zatem jej występowanie jest ograniczone do dojrzałych lasów ze starymi drzewami, gdzie będzie występował ten gatunek dzięcioła.

Rozmieszczenie i liczebność

W latach 1995-2021 stwierdzono 14 terytorialnych samców lub par ptaków, zlokalizowanych w trzech obszarach: na terenie Puszczy Kozienickiej, Puszczy Kampinoskiej oraz w kompleksach leśnych Niziny Północnomazowieckiej. Dodatkowo od roku 1988 istnieje pięć obserwacji z całego regionu, martwych lub kontuzjowanych ptaków (w tym dwa osobniki znaleziono na terenie Warszawy) oraz jeden ptak złapany w sieć.

W Puszczy Kozienickiej stwierdzony terytorialny samiec 28 VIII 2005 (Chmielewski et al. 2020). Następnie w tym samym kompleksie leśnym, w dniu 23 VII 2021, słyszany terytorialny samiec (B. Wojtowicz). W Puszczy Kampinoskiej stwierdzenie terytorialnej pary

włochatki pochodzi z dnia 27 I 2009 a terytorium było zajęte do roku 2014 (Peplowska-Marczak 2009, 2019). Kolejne obserwacje w Puszczy Kampinoskiej czterech terytorialnych samców miały miejsce w latach 2011-2017, z tego dwa terytoria były zajęte przez kilka lat (Peplowska-Marczak 2019). Liczba ta może być większa. W 1997 roku znaleziono oskub włochatki, która padła ofiarą jastrzębia, na obrzeżach Puszczy Kampinoskiej (Olech 1997). W Warszawie dwukrotnie znajdowano kontuzjowane ptaki, prawdopodobnie w trakcie wędrówki: 5 X 1988 oraz 17 X 2000 (Luniak et al. 2001). Obserwacje z lasów Niziny Północnomazowieckiej dotyczą miejsc rozrzuconych na większym obszarze, jednak wyróżnia się tutaj kompleks lasów Nadleśnictwa Przasnysz. Jedna obserwacja terytorialnego samca pochodzi z roku 1995 z okolic miejscowości Zbójne pod Łomżą (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W kompleksie leśnym Nadleśnictwa Przasnysz w latach 2012-2015 stwierdzono 6 terytorialnych samców (Szczypiński 2021). Z tego obserwowano trzy pary przy dziuplach a w czerwcu 2014 roku słyszano 2 żebrzące pisklęta w gęstym młodniku, w pobliżu dziupli w kępie starych sosen (w tzw. grupie ekologicznej). Kilka terytoriów było zajętych przez 2-3 kolejne lata. Liczba ta może być większa. Wiosną 1987 r., w miejscowości Jelemite Stare pod Łomżą, znaleziono szczątki jednego osobnika (A. Dmoch, P. Jankowski). 17 XI 2002 roku, w pobliżu miejscowości Ostrów Mazowiecka znaleziono jednego martwego ptaka (P. Stolarz, A. Fogel, P. Fogel). W południowej części Mazowsza w dniu 7 X 2019 schwytano jednego osobnika w sieć, na łąkach w Klimontach (W. Okliński).

Zmiany liczebności

W XIX i na początku XX wieku włochatka nie występuje w centralnej Polsce lub występuje bardzo rzadko (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Najstarsze wzmianki o włochatce pochodzą z roku 1882 oraz z 1888 (Taczanowski 1888, 1882). Jednak w obu publikacjach autor zdawkowo pisze, że włochatka w Królestwie Polskim występuje z rzadka jesienią i w zimie, lub nie występuje wcale. Ignorowano możliwość występowania włochatki w puszczech na Mazowszu, nawet kiedy znaleziono jej oskub w resztkach pokarmu jastrzębia na obrzeżach Puszczy Kampinoskiej (Olech 1997). Pojedyncze obserwacje z roku 1987 oraz 1988 dotyczyły ptaków kontuzjowanych lub ich szczątków i prawdopodobnie dotyczyły ptaków migrujących. Nawet nasłuchy ptaka terytorialnego w 1995 roku były traktowane jako wyjątkowe. Za przełom można uznać rok 2005, gdy w Puszczy Kozienickiej stwierdzono terytorialnego samca, następnie w Puszczy Kampinoskiej w 2009 roku. Po tych obserwacjach zaczęły się pojawiać już kolejne, potwierdzające status lęgowy włochatki na Mazowszu. Krajowy trend liczebności włochatki w Państwowym Monitoringu Środowiska, określany jest jako stabilny liczebnie (Wardecki 2021), chociaż liczebność tego gatunku w różnych częściach kraju zmienia się na skutek fluktuacji liczebności populacji w różnych częściach kraju i migracji związanych z obfitością pokarmu lub warunkami klimatycznymi (Ciach, Czyżowicz 2014, Sikora, Mikusek 2015).

Streszczenie

Skrajnie, nielicznie lęgowy gatunek, stwierdzany głównie w trzech kompleksach leśnych Mazowsza: w Puszczy Kozienickiej, Puszczy Kampinoskiej oraz w lasach Niziny Północnomazowieckiej w drzewostanach sosnowych powyżej 80-100 lat. W latach 1995-2021 stwierdzono 14 terytorialnych samców lub par ptaków. Preferuje stare drzewostany sosnowe z mozaiką siedlisk, wiatrołomów, śródleśnych łąk, dróg. Wcześniejsze, pojedyncze

obserwacje dotyczyły 6 ptaków chorych lub martwych. Historycznie, w XIX i na początku XX w. włośchatkę stwierdzano sporadycznie lub uznawano ją za gatunek niewystępujący (Taczanowski 1888, 1882, Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

Danuta Peplowska-Marczak

Literatura:

Chmielewski S. 2020. Włośchatka *Aegolius funereus*. W: S. Chmielewski, M. Łukaszewicz, J. Tabor, R. Kuropieska, M. Kurowski, M. Molęda, A. Szafranski, C. Iwańczuk, M. Miłkowski, C. Kurys. 2020. Ptaki Puszczy Kozienickiej i terenów przyległych. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań-Pionki, s. 225.

Ciach M., Czyżowicz S. 2014. Abundance and distribution of owls *Strigiformes* in the Pieniny Mountains National Park (southern Poland) – the pattern of changes in the protected area after 10 years. . *Ornis Polonica* 55: 83-95.

Gorman G. 2011. The Black Woodpecker. A monograph on *Dryocopus martius*. Lynx Edicions.

Mikusek R. (red.) 2005. Metody badań i ochrony sów. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków.

Luniak M., Kozłowski P., Nowicki W., Plit J. 2001. Ptaki Warszawy 1962-2000. IGiPZ PAN, Warszawa.

Olech B. 1997. Diet of the Goshawk *Accipiter gentilis* in Kampinoski National Park (Central Poland) in 1982-1993. *Acta Orn.* 32 (2): 191-200.

Peplowska-Marczak D. 2009. Pierwsze stwierdzenie terytorialnej włośchatki *Aegolius funereus* w Kampinoskim Parku Narodowym. *Kulon* 14: 121-123.

Peplowska-Marczak D. 2019. Pygmy owl *Glaucidium passerinum* and Tengmalm's Owl *Aegolius funereus* in Kampinos Forest: an analysis of factors which condition the occurrence of both species. *World Scientific News* 130: 99-115.

Sikora A., Mikusek R. 2015. Tengmalm's owl *Aegolius funereus*. W: Chylarecki P., Sikora A., Ceniań Z., Chodkiewicz T. (red.). Monitoring of breeding birds. Warszawa, s. 455-461.

Szczypiński P. 2021. Wyniki inwentaryzacji włośchatki *Aegolius funereus* w kompleksie leśnym w zachodniej części Nadleśnictwa Przasnysz. *Kulon* 26: 48-50.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Taczanowski W. 1882. Ptaki krajowe, t. 1-2. Wyd. Akad. Umiej., Kraków.

Taczanowski W. 1888. Spis ptaków Królestwa Polskiego obserwowanych w ciągu ostatnich lat pięćdziesięciu. Pam. Fizyogr., Warszawa 8: 1-46.

Wardecki Ł., Chodkiewicz T., Beuch S., Smyk B., Sikora A., Neubauer G., Meissner W., Marchowski D., Wylegała P., Chylarecki P. 2021. Monitoring Ptaków Polski w latach 2018–2021. Biuletyn Monitoringu Przyrody 22.